

Fazekas Sándor

Horthy Miklós

1868–1957

Kenderestől Estorilig

A családról

A Horthy-nemzetség a székelyföldről eredeteti származását. A család egyes ágai már a XVII. századtól laktak szabolcsi, szatmári birtokaikon és Kolozsvárott is.

Horthy István, aki a régi nemességhez vitésége elismeréseként 1635-ben II. Ferdinánd királytól saját címet kapott, Kolozs megyei földbirtokos volt. Az adományozó levelet is Kolozs vármegye hirdette ki 1657. június 21-én. A „nagybányai” előnevet első ízben 1697-ben használta Horthy István erdélyi református püspök István nevű fia, aki II. Rákóczi Ferenc mellett udvari titkárként szolgált. A nemzetség székely törzse az erdélyi reformáció óta követi a református vallást.

A család címerének eredetijét a marosvásárhelyi Teleki- Tékában őrzik, a Horthyak nemességére vonatkozó oklevelek, iratok az országos levéltárban találhatóak. A címer leírása: kék pajszban hármás zöld halom kimagasló közepsőjén könyöklő, három búzakaralászt tartó páncélos kar. A sisakréz ugyanaz. A címer kördísz: kék, arany, vörös, ezüst.

Vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó, a Horthy-nemzetség idősebb (fő) ágából származott. Édesapja, Horthy István (1830. február 13–1904. július 24.) nagybirtokos, a magyar főrendiház élethossziglan kinevezett tagja, édesanyja Halassy Paula (1839–1895) volt. Kilenc gyermekük született, két leány és hét fiú, kik közül Szabolcs, István és Miklós katonai pályára lépett.

Horthy Szabolcs dr. az első világháború előtt Tisza István egyik közeli munkatársa, közigazgatási vezetőként dolgozott, mint Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánja. A háború kitörésekor jelentkezett a frontszolgálatra,

ami meglehetősen szokatlan dolog volt egy ilyen magas tisztség viselőjétől. Mint József főherceg parancsértisztje, egy felderítés alkalmával, 1914. november 22-én halt hősi halált a keleti arcvonalon.

A kormányzó másik bátyja, Horthy István, huszártisztként végigharcolta a háborút, megsebesült, folyamatosan az első vonalban küzdött. Lovassági tábornokként, a huszárság felügyelője volt a húszas években.

Tengerésztiszt a monarchia vonzásában

Nagybányai Horthy Miklós, Magyarország későbbi kormányzója 1868. június 18-án született Kenderesen, a család régi kúriájában, mely a török hódoltság megszűnte óta a nemzetség lakhelye, és egyúttal édesapja mintegy 2500 holdas birtokának központja volt. Id. Horthy István teljesen a gazálkodásnak élt, és gyermekeit igen szigorúan nevelte, korán önállóságra szoktatva őket. Horthy Miklós már nyolcéves korában debrecenbe került, ott járta ki az elemi iskola harmadik és negyedik osztályát, majd Sopronban, a német nyelvű gimnáziumban tanult, s ott is érettségizett. 1882-ben sikerrel felvételizett a monarchia haditengerészeti akadémiájára, ahová hatszáz tizenkét jelentkező közül mindössze negyvenkettőt fogadtak el. Az iskola nehéz voltát mutatja, hogy végül csak huszonheten jutottak el a hadapróddá avatásig. A négy tanév elvégzése után hosszú szolgálati évek következtek. A frissen végzett tengerésztiszt bejárta a Földközi-tengert, 1892–94 között pedig a Saida korvett fedélzetén földközi úton is részt vett. Három hónap szabadság után, 1894 őszén Horthy Miklóst már mint a tengerészeti mű-

szaki bizottság egyik képviselőjét láthatjuk – angolai, portugáliai hajóútra is sor került ebben az évben. Visszatérése után az Artemisia iskolahajó parancsnokává nevezték ki, majd a Sperber torpedónaszád kapitányi tisztségét is ellátta. 1901. július 22-én, Aradon házasságot kötött jószáshelyi Purgly Magdolnával, majd Polában, a haditengerészeti támaszpont-városban telepedtek le, itt születtek gyermekeik is.

A századforduló békeéveit fokozatosan beárnyékoló fejlemények kihatottak Horthy Miklós életére is: mint kapitány részt vett a török szultán reformokra ösztökélő 1903-as nemzetközi flottatüntetés hadmozdulataiban, és parancsnoka volt a folyamatosan Konstantinápolyban állomásozó Taurus osztrák–magyar hadihajónak is. Ekkor hosszabb ideig családjával együtt a török fővárosban élt, és tanúja volt az ott zajló forrongásoknak, forradalmaknak, matrózaival biztosította a nagykövetség védelmét.

Horthy pályafutása eddig a pontig aligha tért el a kortárs tengerésztisztektől, ekkor azonban váratlan fordulat történt: az uralkodó szárnysegédévé nevezte ki, és magához rendelte Bécsbe.

A monarchia bonyolult állami felépítésének sajátossága volt, hogy az alkotmányos monarchiára jellemző kormány, parlament, minisztériumok mellett megmaradt a császári–királyi udvar, illetve udvari szervezet jelentékeny szerepe. Az uralkodó mint a hadsereg főparancsnoka, jelentős jogkörökkel bírt, és vezető teendőiben négy szárnysegéd segítette, négy tiszt a haderő négy fő fegyverneméből. Horthy öt évig volt I. Ferenc József szárnysegédje, és ebben a tisztségében lényegében titkári funkciót töltött be. Szervezte a napi programot, rangsorolta a látogatókat, tájékoztatta az uralkodót, és köz-

vetítette parancsait. Mindez egyben páratlan lehetőséget jelentett egy európai nagyhatalom működésének megismerésére, a kulisszák mögé való bepillantásra, ismeretségek kötésére, méghozzá a legmagasabb szinten. Magától értetődik, hogy a tisztség betöltésénél is magas követelményeket vettek figyelembe, így a rátermettséget, az uralkodó iránti hűséget, a nyelvtudást (Horthy Miklós legalább fél tucat nyelvet beszélt) stb.

Egy ilyen feladat ellátása óhatatlanul közvetlen kapcsolattartást is jelentett Ferenc Józseffel, akinek személye nagy hatással volt Horthyra. Politikáját, kiegyensúlyozottságát a későbbiek során is példának tekintette. „Ez az öt év volt életem legszebb, legmondtanabb időszak” – írja később, portugáliai emigrációja idején, emlékirataiban.

Az udvari szolgálatot a szarajevói merénylet, majd az azt követő háború szakította félbe. 1914 decemberében a Novara páncélos cirkáló parancsnoka lett, és részt vett több földközi-tengeri, illetve adriai hadműveletben, így az olasz hadbalépéskor támadást irányított a velencei partok ellen. A háború négy és fél éve alatt számos önálló vállalkozása is volt, a legemlékezetesebb ezek közül az 1917. május 15-én lezajlott otrantói tengeri ütközet, ahol a Horthy vezetése alatt álló, három cirkálóból és két rombolóból álló flotta keresztültörte az antant-blokádot, és visszaverte az ellenük indított olasz-angol támadást is. Horthy Miklós súlyosan megsebesült a harcban, amikor gránát robbant a közvetlen közelében: öt szilánk hatolt a lábszárába. Hónapokig lábadozott ezután, de a flottát sérülten is visszavezette a cattarói kikötőbe. Felépülése után a Prinz Eugen dreadnought (nehéz csatahajó) parancsnoka lett, majd 1918 februárjában IV. Károly kinevezte az egész osztrák–magyar flotta parancsnokává. Ő volt az egyetlen magyar nemzetiségű vezetője ennek a nagy múltú haderőnek.

Az utolsó háborús évben már mutatkoztak az összeomlás előjelei, Horthy emlékirataiban el is ismeri, hogy egy lázadni készülő flotta irányítását kellett ellátnia. Csak a legszigorúbb fegyelmező szabályokkal és hadbíráskodással sikerült harcképes állapotban tartani

ni a hadsereget, mely nyílt küzdelemben ugyan sosem maradt alul, de a háttérrel jelentő társadalom, állam nem bírta elviselni a háborús nyomást, és vereséget szenvedett.

1918 őszén a helyzet egyre válságosabbá vált, a balkáni arcvonal összeomlott, megindult a monarchia széthullása, a központi hatalom működése egyre formálisabb lett. Az adriai tengerpart az újonnan alakult délszláv államhoz került, s a király 1918. október 28-án azt az utasítást adta Horthynak, hogy a flottát adja át a délszláv nemzeti bizottság képviselőinek, elkerülendő azt, hogy olasz kézre jusson. Erre 1918. október 31-én került sor, és ezzel az első világháborúban a legmagasabb tisztséget elért magyar katonai parancsnok karrierje – úgy tűnt – végére ért. A magyar tisztek házaikat, mindegyiket hátrahagyva indultak vissza a forradalmak lázában égő Budapestre, hazájukba.

Összeomlás és konszolidáció

A háborúvesztés, a történeti Magyarország területének megszállása, az egymást követő forradalmak időszaka mint kaoszt, szégyent és egy korábban szinte töretlenül fejlődő ország széthullását előidéző szomorú requiem jelent meg a monarchiát szolgált vezetőréteg tagjai előtt. Kevesen maradtak, akik nem húzódtak vissza az aktív politizálástól. 1918 őszén Horthy is a tengerpartól Budapesten át Kenderesre utazott. Itt töltötte gazdálkodással családja körében a rövid életű polgári kormányok és a „kommün” időszakát is. Kenderesen természetesen másként élte meg egy katonatiszt a forradalmakat, hiszen a Tiszántúlon rövid volt a tanácsköztársaság uralma, annak végét vetett a román megszállás. Horthy számára, emlékiratai szerint, egyszerre volt küzdelemre ösztönző tényező mind az idegen csapatok otléte, mind az, hogy a kommunistákat nem tudta legitim vezetőként elfogadni. Így volt logikus lépés, hogy elfogadta a szegedi székhelyű fehérgovernment felkérését, és átvette a szervezkedő „nemzeti hadsereg” vezetését. Miután 1919. június 6-án hadügyminiszterként hivatalba lé-

pett, belevetette magát abba a szervező munkába, amelyet Károlyi Gyula, Teleki Pál, Bethlen István folytattak azzal a céllal, hogy a részben románok, részben franciák által megszállt területeken egyfajta hatalmi alternatívát kínáljanak a bukásra ítélt tanácskormánytal szemben, illetve helyette. Fennállt ugyanis annak a veszélye, hogy a kommunisták után már egyáltalán nem marad olyan szervezett politikai erő, amely átvehetné az irányítást. Horthyra háborús múltja, elismert sikerei miatt esett a választás. Tevékenysége veszélyes egyensúlyozás volt, hiszen egyetlen megszállt országbanszemélyen kívül hadsereget toborozni, függetlenül pártállástól vagy politikai irányulástól. A fehérgovernment katonai ereje a közös hadsereg tisztjeiből, illetve a vörösköztől átvett néhány ezredből és zászlóaljából állt, mely csapatokra támaszkodva Horthy, mint fővezér, 1919. augusztus 9-én függetlenítette magát a bizonytalan háttérű és ingatag kormányoktól, így a Fridrich- és a P. Ábrahám (szegedi) kabinetektől is. Hogy önálló politikát folytathasson, a rendelkezésére álló, többezres haderővel a Dél-Dunántúlra vonult (Budapestet és az Észak-Dunántúlt a románok szállták meg), és fölszámolta az ott még fennálló vörös uralmat. Fokozatosan kiépítette az általa elfoglalt területen a polgári és katonai közigazgatást, rendeletben szabályozta ezek hatáskörét. Megszervezte az öt katonai területi parancsnokságot és a síófoki székhelyű főparancsnokságot. Szigorú, többnyire statáriális szabályok felállításával fokozatosan konszolidálta a helyzetet, háttérbe szorította a korábbi vörös terrort választ adni kívánó különítményeket, melyek jelentős önálló katonai erővel rendelkeztek. Miközben Budapesten egymást váltották a kormányok, a szegedi pedig lemondott, s szerte az országban a megszállók önkényeskedtek és fosztogattak, Horthy Miklós egyre erősítette pozícióját. Immár nem ő volt rászorulva az egykori szegedi politikusokra. A viszony megfordult. Mögötte állt a legnagyobb szervezett erő, és ez lehetővé tette, hogy 1919. november 16-án, a románok kivonulá-

sa után, megszállja a fővárost is. Ezzel végérvényessé vált az admirális bekapcsolódása a politikába. Szerepe azáltal is megnőtt, hogy a kormány országgyűlés híján háttér nélkül működött, és hogy a király, akinek elmozdítását sem Horthy, sem a vezető elit nem fogadta el törvényesnek, száműzetésben tartózkodott, bár hívei aktivizálódtak. Ráadásul az ország szuverenitását az antant is korlátozta, miközben élénken kereste azt a vezetőt, akit tárgyalópartnerként a jövőben is elfogadhat.

Horthy Miklós, illetve a körülötte tömörült politikusi csoport azáltal tett szert fokozatosan mind belső, mind külső elismerésre, hogy egyértelműen leszögezte: mintaképének a kiegyezéskori, mérsékelt liberális államberendezkedést tekinti, parlamenttel, a polgári középosztályok szerepének növelésével, a birtokos parasztság támogatásával erősítve társadalmi bázisát. Felfogásuk szerint kitartottak a történeti Magyarország területi egysége mellett, és a megszállást átmenetinek, a későbbi békét pedig trianoni diktátumnak minősítették. Ez kifelé elfogadható, befelé pedig feladatmeghatározó álláspont volt. Horthyék a monarchisták irányába is modus vivendit tudtak kínálni, hiszen a királyság államformáját nem változtatták meg, meghagyva elvben IV. Károly visszatérésének lehetőségét. Konceptiójuknak a történelemben gyökerező voltát mutatja, hogy az államfői tisztség ideiglenes betöltésére felújították a kormányzói tisztséget (Hunyadi János, Szilágyi Mihály, Kosuth, József főherceg), elejét véve számos közjogi vitának.

Magától értetődő, hogy kormányzóvá – az antant egyetértésével – Horthy Miklóst, a hadsereg főparancsnokát választotta meg a nemzetgyűlés 1920. március 1-jén. Az állami berendezés az ő, illetve a mögötte álló vezetőréteg igényei szerint került kialakításra a rendszert konszolidáló Teleki- és Bethlen-kormányok közreműködésével. Önmérsékletre vall, hogy Horthy nem használta ki az alkalmat, hogy diktatori hatalmat építsen ki: államfői jogköre, bár számos bővítést tartalmazott, a köztársasági elnökéhez volt közelálló,

és csak a harmincas évek vége felé, a háború közeledtével módosult, és lett hasonló a valamikori királyi jogkörhöz, bár természetesen sosem érte el azt.

A húszas és harmincas évek

Teljességgel nyilvánvaló, hogy meghaladja ezen írás kereteit az, hogy teljes képet adjon a két világháború közötti időszak magyar államáról és társadalmáról. A Horthy névvel fémjelzett korszak alap gondolata kétségkívül a kiegyezéskori Magyarország viszonylagos visszaállítására tett kísérlet volt, de mint minden restauráció, úgy ez sem lehetett abszolút: magán hordozta egy elembertelenedés felé haladó kor ellentmondásait és kompromisszumait. Hogy ezekben a törekvésekben, az önálló államszerkezet megalkotásában mennyi volt Horthy Miklós, és mennyi az általa képviselt vezető réteg szerepe, az nehezen elhatárolható. De valószínű, hogy a korszak konzervatív – centrista elképzelései mögött az ő kezdeményezése vagy jóváhagyása is meghúzódik. A Horthy-rendszer magában hordozta a dualizmus állami, közéleti berendezkedésének java részét, a korlátozott parlamentarizmust, a sajtószabadságot, keményen fellépett mind a bal-, mind a jobboldali szélsőségek ellen. De a szabadságjogok korlátozását jelentette az, hogy az országosan elég erős antiszemita hangulatot a hatalom az ún. numerus clausus-szal igyekezett leszerelni, ugyanakkor az ellenpólus: kiegyezés és hatalommegosztás a javarészt zsidó eredetű ipari és kereskedelmi tőkéscsoportokkal. Vagy egy másik kompromisszum: korlátozott földreform, egymillió kat. hold föld felosztása, de ugyanakkor a nagybirtokrendszer megtartása, és az arisztokrácia hatalmának erősítése a szélsőjobbos katonai és középpolgári csoportok rovására. Gazdávédő rendelkezések, ugyanakkor törekvések a parasztságnak, mint önálló politikai erőnek, a hatalomba integrálására. Drasztikus fellépések a szórványos munkásmozdulások ellen, ugyanakkor a kötelező öregségi, rokkantsági, özvegyességi éa árvasági biztosítás bevezetése, a tár-

sadalombiztosítás létrehozása, szociálpolitikai intézkedések. Erre az időre tehető a központi gazdaságpolitika kialakítása, amely leküzdötte a világválság által előidézett nehézségeket, megteremtette a minimálbérek szabályozásának rendszerét, korlátozta a munkaidőt, szabályozta a felmondási időt, bevezette a fizetések szabadságot és a családi pótlékot. A Horthy-korszakra tehető az a váltás, amikor az árutermeletben döntő részarányra tett szert az ipar, és ide nyúlnak vissza a hazai gazdasági életben meghatározó iparágak kialakulásának kezdetei is (gépgyártás, elektronika, vegyipar, gyógyszeripar, mezőgépgyártás stb.). A harmincas évek végén a háborús konjunktúra is hozzájárult ahhoz, hogy az ország lakossága viszonylagos jólétben és konszolidált viszonyok között élt. Ennek jelentőségét csak az adott kor európai viszonyainak mérlegelésével lehet megítélni. A két háború közötti „békeévek” között nem volt olyan, amikor valamely közeli szomszédunknál ne lett volna válság, puccs, valamilyen incidens, diplomáciai pengeváltás, merénylet vagy palotaforradalom. Egy maradék országban, melyet ellenszenvvel vesznek körül utódállamai, munkanélküliekkel, menekültekkel, gazdasági összeomlások közepette kellett szinte mindent előlről kezdeni. A létrehozott ország természetesen nem volt mentes ezen környezet hatásaitól, és hogy ezt a gondot nem tudta leküzdödni, abban szerepet játszott az is, hogy számos társadalmi réteget kirekesztett a hatalomgyakorlásból – éppen az 1918–1919-es év tapasztalatait véve figyelembe. Akiket viszont nem rekesztett ki, azok számára biztosított egyfajta szabad teret, ahol kibontakozott az önálló nemzeti kultúra és tudomány, az egyéni vállalkozás, kezdeményezés.

Horthy kormányzó szerepe is csak a kor függvényében ítélni lehet, és a rendelkezésre álló eszközökre tekintettel lehet csak minősíteni azt, hogy mennyire volt eredményes fellépése egy-egy válság esetén. Az első és második királypuccs alkalmával reálisan felmérte a helyzetet, és azzal, hogy meggátolta IV. Károly visszatérését, a politikai öngyilkosságtól óvta meg az

országot. Szintén sikeresnek tekinthető az a törekvés, hogy a Trianon utáni külpolitikai elszigeteltségből kiszabadítsa az országot: ez sikerült, és aligha meglepő, hogy nem elsősorban az ellentétes antantországok, hanem a volt tengelyhatalmak és a semlegesek irányába. Kevésbé volt eredményes az angolszász kapcsolatok építése, a földrajzi távolság mellett ebben a fogadókészség csekély volta is szerepet játszott. Holott nemcsak a kormányzó, hanem Bethlen, és a polgárság jelentős része is bízott abban, hogy ezzel ellensúlyozhatja azt a német befolyást, amely térségünkben Hitler hatalomra jutásával napról napra erősödött. Ez a tendencia rendkívül kedvezőtlen volt a keresztény-nemzeti, konzervatív-paternalista magyar uralkodó réteg számára, hiszen a náciizmus populizmusával, pogánykodásával, azzal, hogy a magyarságot alacsonyabbrendű fajnak tekintette, eleve kibékíthetetlen ellentétek forrása volt. A közös kapcsolódási pontot az antikommunizmus és a Párizs környéki békék revízióját követő kül- és katonapolitika jellemezte. A korszak magyar diplomáciáját vizsgálva szembetűnő, hogy mennyire óvatosan kezelte a náci Németország kérdését Horthy és csoportja. A kormányzó minden potenciális szövetséggel felvette a kapcsolatot azért, hogy meggátolja a német terjeszkedést. (A Szovjetuniót nem tekintette partnernek.)

Kísérlet történt, javarészt Horthy kezdeményezésére egy olasz-osztrák-magyar jobboldali-konzervatív szövetség létrehozására, ezt azonban az Anschluss meggátolta. Még a környező kisantant államokkal is történtek lépések szövetkezésre éppúgy, mint Lengyelországgal. Mindezek azonban nem bizonyultak elégségesnek: Németország katonai-politikai túlsúlyával még jóval nagyobb államok sem tudtak megbirkózni. A két ország tartózkodó viszonyát mutatja az is, hogy Horthy első németországi hivatalos látogatására a Hitler-érában csak 1938 közepén került sor, és bár a magyar kormányzervek előírászerűen üdvözölték Hitler sikereit, ezeket nem ritkán olyan kormányzói beszédek is követték, mint az 1938. április 3-i, ahol Horthy elítélte a szélsőjobboldali uszi-

tást, vagy olyan intézkedések, mint Szálasi rendőri felügyelet alá helyezése vagy elítélése. Mindezek természetesen nem voltak képesek feltartóztatni azt a Németországot, mellyel Közép-Európában vagy szövetségesi viszonyt lehetett kialakítani, vagy vállalva a szembenállást, az azonnali háború és biztos megsemmisülés realitásával kellett szembesülni.

A háború és a számkivettetés

Az elmúlt évtizedek különféle beállítottságú történetírása meglehetősen sokféleképpen értékelte Horthy Miklós második világháborús tevékenységét. Voltak, akik mint az események által sodort, országa romlását kétségbeesetten meggátolni akaró politikust, míg mások mint elvetemült háborús bűnöst igyekeztek ábrázolni a kormányzót. Ha a körülményeket is figyelembe vesszük, kiemelve a magyar politika főbb célkitűzéseit, csak akkor lehet valamilyen is megítélni egy államfői szerepet és felelősséget a világháború viszonyai között. Ma már igazolást nyert az az álláspont, hogy 1940–44 között a magyar kül- és katonapolitika fő célkitűzése a területi revízió mellett az volt, hogy az országot lehetőleg a legkisebb veszteséggel vezessék át a háborús vérzivataron. Horthy és köre nem tudta megoldani ezt a feladatot, legfeljebb ideig-óráig sikerült elképzeléseiket a német szándékokkal szemben megvalósítani. Az, hogy egy ilyen volumenű stratégiai elhatározáshoz mennyire voltak meg a külső és belső feltételek – nem, vagy alig voltak meg! –, nem kibebírták azok felelősségét, akik mégis vállalkoztak ezen politika végrehajtására. Véleményem szerint Horthy nem mérte fel, hogy egy olyan kényszerpályára került az ország a világháborús német szövetséggel, amely nem hordozott magában alternatívákat. Ő és azok a vezetők, akik pályafutásuk során végig egy független állam létrehozásán vagy irányításán munkálkodtak, nem tudtak belenyugodni ennek a függetlenségnek a tényleges elvesztésébe a háborús időszakban. Ezzel magarázhatók olyan kétségbeesett kísérletek, mint a kiugrási próbálkozás kudar-

ca, vagy a különbéke-tárgyalások. Valószínű, hogy azt a tragikus helyzetet, amelybe Magyarország 1944-45-ben került, semmiféle politikával sem lehetett volna elkerülni vagy megoldani, bármelyik félelmetes küzdő félhez csatlakozik is, mindegyik csak felvonulási terepnek és csataternek használja fel a Duna-Tisza vidékét, Budapestet. Nem könnyítette Horthy Miklós helyzetét az sem, hogy a megoldatlan, megoldhatatlan gondok mellett elvesztette István fiát. A magas életkor mellett a testi és szellemi kifáradás jelei is jelentkeztek, együtt azzal a hatalmas felelősséggel, amely miatt fel sem mérülhetett a visszavonulás gondolata. Nem csodálkozhatunk azon az elszántságon sem, amivel a kor magyar uralkodó osztályai kitarítottak az alapkérdésnek tartott bolsevikellenes harcban a „kisebbik rossznak” vélt német szövetséges mellett, mondhatni közvetlenül formálva ezáltal az ország külpolitikai orientációját. Az ország lakossága, vezetői, Horthy is, ellentétben más európai országok lakóival, személyes tapasztalatokkal rendelkeztek arról, mit jelent a kommunizmus bevezetése és rombolása egy társadalomra. Mint ismeretes, Horthy Miklóst, miután deklarálta az ország kiválását a háborúból, a megszálló német csapatok elmozdították tiszttségéből, és hatalomra segítették az illegitim nyilas rendszert.

A kormányzót a „führer védelme alá helyezték”, és 1944. október 17-én mint fogoly hagyta azt az országot, melyet 25 éven át vezetett. A Horthy család más tagjai is rabságba kerültek, ifjabb Horthy Miklós jó darabig a ma-uthauseni koncentrációs tábor foglya volt. A volt kormányzót 1945. május 1-jéig a németek tartották szobafogságban, majd ezt követően az amerikaiak internálták, és a legkülönbélebb helyekre szállították, egyik őrzési épületből a másikba, végig fél Nyugat-Európán, nem ritkán szegényes körülmények között biztosítva az idős ember ellátását, elhelyezését. Közben kihallgatásokra is sor került, melyek célja Horthy szerepének tisztázása, és terhelő adatok gyűjtése volt Hitler, Göring, Ribbentrop és a harmadik birodalom

más vezetőinek tevékenységéről. A kihallgatások végeztével kialakult az az amerikai álláspont, amelyet a szövetségesek is elfogadtak: nem kívánták a volt kormányzót a háború alatt elkövetett cselekedeteiért felelősségre vonni: nyilván túlzás lenne a korabeli döntést abszolutizálni, de nagy a valószínűsége, hogy döntésük reális megfontoláson és körültekintő értékelésen alapult, hiszen bármiféle számonkérés lehetősége rendelkezésükre állt, és nem hordozott magában rájuk nézve semmiféle kockázatot.

Több, mint egyéves fogság után, 1945. december 17-én hagyhatta el a 78 éves Horthy Miklós a nürnbergi fegyházat – ezúttal már szabad emberként, egyszersmind véglegesen távozva az aktív politizálás vonzásköréből. Előbb a németországi Weilhweimben élt családja körében négy évig – 1948-ban tanúként szerepelt Wesenmayer volt budapesti német nagykövet peré-

ben, aki annak idején aktív szereplője volt a Szálasi-puccsnak, majd mivel feleségének nem kedvezett a hideg éghajlat, Portugáliába, a Lisszabon melletti Estorilba költöztek. Az emigráció lassan csordogáló, eseménytelen évei következtek, melyekből nem hiányoztak a nélkülözés, a kiszolgáltatottság epizódjai sem. Az Atlanti-óceánparti magányban készítette el emlékiratát, mely összegezte politikusi pályafutásának egészét. Mint minden emlékirat, ez is magán viseli számtalan esetben a szubjektívitas jegyeit. Mégis fontos abból a szempontból, hogy dokumentálja: mennyire egységes egésznek tekintette Horthy Miklós több évtizedes államfői működésének elveit és mozgatórugóit: az utolsó mondattal félreérthetlenné teszi, hogy a magyar „szabadság védelmének és megőrzésének szenteltem életemet”.

Miközben a volt kormányzó portugáliai számkivetésében töltötte napjait, Magyarországon egész korszakok viharzottak el: a rövid konszolidációt

követte a leplezetlen sztálinista uralom, majd 1956 forradalma, mely azt az érzést keltette az idős Horthy Miklósban, hogy megnyílik, megnyílhat a remény arra, hogy hazatérjen. Mint számos más várakozásából, ebből is kiábrándulva, csaknem kilenc évtizedes életpálya végén, számtalan megpróbáltatáson, eredményen és kudarcon, tragédiákon túl hunyt el 1957. február 9-én, Estorilban, Portugáliában, Magyarország utolsó kormányzója. Cselekedeteit a kortárs történészek és politikusok nemritkán félremagyarázták, nevét befeketítették, majd lassanként, legutóbb, már igyekeztek reálisabb képet rajzolni személyéről. Erre különösen azért is szükség van, hogy elkerüljük mind a túlságosan elítélő, mind a kritikátlanul heroizáló véleményeket. Horthy Miklós olyan személyisége volt történelmünknek, olyan időszakban állt az ország élén, hogy joggal várhatjuk el magunktól az objektív értékítélet-alkotás kényszerének történő engedelmisségét.

Yürükök közt Anatóliában. A nyári szállás megérkezésünkkor. Balról a sátor helye, középpont a kővasaló, jobbra a kőkunyhó